

بنیاد دانش‌نامه هزاره
Hazara Encyclopaedia Foundation

دانشنامه هزاره

جلد اول

آ، ا، ب (بت)

زیر نظر شورای علمی

بنیاد دانش‌نامه هزاره
Hazara Encyclopaedia Foundation

● دانشنامه هزاره ● جلد اول ● زیر نظر شورای علمی

○ ناشر: بنیاد دانشنامه هزاره ○ ویرایش و صفحه‌آرایی: محمد کاظم کاظمی و همکاران
○ طرح جلد: محسن حسینی ○ طرح داخلی: وحید عباسی ○ خوشنویس: محمد مهدی میرزایی
○ چاپ اول، ۱۳۹۷ ○ شمارگان: ۳۵۰۰ نسخه

کابل، جوی شیر، بازار کتابفروشی‌ها، کوچه چهارم، انتشارات امیری
شماره تماس: ۰۰۹۳۷۰۰۲۹۰۱۱۱ و ۰۰۹۳۷۸۴۱۰۰۹۱۲

Hazara Encyclopaedia Foundation,
6 Robinia Close, London, IG6 3AJ, UK,
Tel: 00447853008948

www.hazaranica.org
info@hazaranica.org; editor@hazaranica.org

شابک: ۱- ۲۴ - ۶۳۵ - ۹۹۳۶ - ۹۷۸
ISBN: 978-9936-635-24-1

مقدمه

دانشنامه یا معادل عربی آن، دایرةالمعارف، به کتابی گفته می‌شود که به ترتیب الفبایی یا موضوعی، درباره رشته یا رشته‌هایی از دانش بشری، اطلاعاتی را به طور فشرده و روشمند در اختیار خوانندگان می‌گذارد. در گذشته یک دانشنامه را یک نفر و بیشتر به عنوان متن درسی می‌نوشت، ولی در دوره معاصر این نوع کتاب‌های مرجع را نهادها به صورت گروهی تدوین می‌کنند.

دانشنامه‌نگاری مدرن، مولود جهانی است که در آن از یک سو، سواد عمومی افزایش یافته و اطلاعات به صورت انبوه در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد و از سوی دیگر مردم برای به دست آوردن معلومات فرصتی اندک داشته و به انتقال سریع و دسته‌بندی شده آن نیاز دارند.

تاریخ دانشنامه‌نگاری به دو هزار سال قبل می‌رسد، ولی نگارش آن به سبک مدرن کمتر از سیصد سال عمر دارد. دایرةالمعارف فرانسه که در آن تعدادی از اندیشمندان عصر روشنگری، با عنوان «اصحاب دایرةالمعارف»، بنای گردآوری دانش پراکنده بشری را در یک اثر عظیم و جامع گذاشتند، نخستین اقدام جدی و بلندپروازانه در سنت دانشنامه‌نویسی مدرن بود. رهبری این گروه را دنی دیدرو به عهده داشت که بین سال‌های ۱۷۴۵ تا ۱۷۷۲ م سردبیر دایرةالمعارف و سرپرست گروه بود. دانشنامه بزرگ بریتانیکا نیز به عنوان یکی از دانشنامه‌های مهم جهان، تقریباً در همان زمان یعنی بین سال‌های ۱۷۶۸ تا ۱۷۷۱ م در ادینبرای اسکاتلند منتشر شد و تا کنون پانزده بار ویرایش شده است.

در زبان فارسی نیز گذشته از جنگ‌های موضوعی رایج در برخی رشته‌ها، دانشنامه‌علائی

تألیف ابوعلی سینا و شاگردش ابو عبید جوزجانی را می‌توان به لحاظ سبک نگارش و جامعیت، اولین دانشنامه به این زبان دانست. عنوان دانشنامه نیز از همین اثر به میراث مانده است. در یک قرن حاضر دانشنامه‌های مشهور و معتبری به زبان فارسی در کشورهای ایران، تاجیکستان و هند به چاپ رسیده است که از میان آن‌ها می‌توان به *دانشنامه تاجیکستان شوروی*، *شجره دانش* در هند و *دایرةالمعارف بزرگ اسلامی* در ایران اشاره کرد.

اولین تجربه دانشنامه‌نویسی در افغانستان به سال‌های ۱۳۲۸ تا ۱۳۴۸ ش باز می‌گردد. در این سال‌ها جمعی از مؤلفان و محققان در محور «انجمن دایرةالمعارف» گرد آمدند و کار ارزشمند *آریانا دایرةالمعارف* را بنا نهادند. *آریانا* دانشنامه‌ای عمومی بود و در شش جلد به زبان فارسی نوشته شد. جلد نخست آن به مدیریت میرعلی اصغر شعاع و جلد آخرش در زمان ریاست سردار محمد منگل منتشر شد و همزمان به زبان پشتو نیز ترجمه شد. کار *دایرةالمعارف آریانا* با چندین دهه وقفه مواجه شد و سرانجام، اکادمی علوم افغانستان به مدیریت سرمحقق ثریا پوپل نخستین جلد دوره دوم آن را در سال ۱۳۸۶ ش منتشر کرد. تا کنون چهار جلد از دوره دوم این دانشنامه چاپ شده است.

دانشنامه قومی، از جهاتی بخشی از دانشنامه عمومی به‌شمار می‌رود و در آن مجموعه‌های اطلاعاتی در حوزه تاریخ، فرهنگ، جغرافیا و شیوه زندگی یک قوم ارائه می‌شود. در این نوع دانشنامه‌ها، به جای پرداختن به موضوعات عام، سوژه مدخل‌ها و موضوعات، مربوط به یک گروه قومی خاص است. «دانشنامه هزاره» از این لحاظ مرجعی است که با رویکرد دانشنامه‌های عمومی تدوین شده، اما اطلاعاتی را درباره فرهنگ، طوایف، تاریخ، جغرافیا، جمعیت، آداب و رسوم، میراث فرهنگی، شخصیت‌ها و رویدادها و وقایع مرتبط با قوم هزاره ارائه می‌کند.

کلیات

ایده نگارش دانشنامه اقوام افغانستان و به‌خصوص قوم هزاره، به چند دهه پیش باز می‌گردد. تا جایی که ما اطلاع داریم، اولین بار این ایده در محافل فرهنگیان مهاجر افغانستان در ایران و به‌طور مشخص در «مرکز فرهنگی نویسندگان افغانستان» مطرح شد و طرحی نیز برای آن تهیه شد. به هر دلیلی این اقدام از حد طرح فراتر نرفت. هم‌چنین حدود یک دهه پیش حاج کاظم یزدانی، مورخ، نیز تلاشی فردی را برای تهیه اثری با عنوان «دایرةالمعارف هزاره» آغاز کرد و مجموعه‌ای از مدخل‌ها را در موضوعات مختلف، در حد اطلاعات پراکنده و ابتدایی به صورت دست‌نوشته گرد آورد. با مهاجرت او به اروپا این کار نیز متوقف شد.

آغاز طرح کنونی یعنی دانشنامه هزاره به سال ۱۳۹۱ ش بازمی‌گردد. از این سال فعالیت برای پایه‌گذاری «بنیاد دانشنامه هزاره» در کابل شروع شد. این طرح با پیگیری‌های دوام‌دار و مشوره‌های متعدد با مؤلفان و پژوهشگران در افغانستان، ایران و اروپا پیش برده شد و همزمان تلاش‌های پیوسته برای جذب حمایت‌های مالی و تهیه بودجه اولیه آغاز شد. سرانجام در سال ۱۳۹۳ ش با راه‌اندازی دفتر و مشخص شدن ساختار مدیریتی و علمی دانشنامه، گام‌های عملی برای گردآوری منابع، شناسایی مدخل‌ها، تدوین شیوه‌نامه و مدخل‌نگاری برداشته شد.

دانشنامه‌نویسی، به ویژه درباره یک گروه قومی، با ویژگی‌ها و خصایص تاریخی و اجتماعی پیچیده، کار آسانی نیست. کمبود منابع تحقیقاتی که بتوان معلومات موثق و قابل اعتبار علمی را از آن‌ها استخراج کرد، همچنین درهم‌تنیدگی‌های تاریخی و فرهنگی اقوام مختلف و حساسیت‌های اجتماعی درباره تعیین حدود و ثغور یک قوم در زمینه‌های فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و تباری مشکلاتی است که این کار را در وضعیت کنونی افغانستان دشوارتر هم می‌کند. در خصوص کار دانشنامه هزاره مهم‌ترین موارد خلط و ابهام، حوزه میراث فرهنگی، جغرافیا و نیز شخصیت‌های تاریخی بود. ما در این سه مورد زیست‌بوم قوم هزاره به معنای عام را ملاک دانسته‌ایم. بخشی از این زیست‌بوم، شامل ولایات، ولسوالی‌ها و قریه‌هایی است که ساکنان فعلی آن‌ها، هزاره‌ها هستند. تشخیص ربط و نسبت مدخل‌های این مناطق با قوم هزاره آشکارتر و ساده‌تر بود. بخش دوم از زیست‌بوم قوم هزاره، شامل مناطقی می‌شود که بر بنیاد اسناد تاریخی موجود و قطعی، در روزگاری دور یا نزدیک، هزاره‌ها باشندگان اصلی آن‌ها بوده‌اند. در این مورد هرچند هزاره‌ها ساکنان امروزی این مناطق نیستند، نام‌ها، نشانه‌ها و اسناد تاریخی انکارناپذیر حاکی از بود و باش تاریخی هزاره‌هاست. طبیعی است که برخی از خصوصیات و عناصر این مناطق مانند جغرافیا، اماکن باستانی و شخصیت‌های تاریخی در حوزه کار دانشنامه قرار می‌گیرد و ما نیز در حد وسع و امکان خود به آن‌ها پرداخته‌ایم. اما بخش سوم، زیست‌بوم تاریخی و اسطوره‌ای است که پیشینه‌شناسان و تاریخ‌نگاران هزاره و غیرهزاره ریشه‌های این قوم را به آن مناطق رسانده‌اند. هرچند در این بخش به روشنی و صراحت آن دو بخش قبلی نمی‌شود قضاوت کرد، باز با اتکا به همان شواهد و قراین تاریخی، نمی‌توان از آن‌ها به کلی چشم‌پوشی کرد. در دانشنامه هزاره تلاش شده است تا با این موارد از زاویه نسبت آن با تاریخ اجتماعی هزاره‌ها پرداخته شود و با رعایت ضابطه‌ها و روش علمی به انکار نقش این گذشته تاریخی در تاریخ و هویت اجتماعی و فرهنگی سایر اقوام باشند در افغانستان نپردازیم.

اما اینکه تعریف ما از قوم هزاره در دانشنامه چه بوده است و ما از این نام، چه مردمی را، با چه هویت و چه پیشینه‌ای از تاریخ و تبار مراد می‌کنیم؛ سخنی است که اصحاب دانشنامه در باره

آن نظر قاطعی اتخاذ نکرده‌اند و اصولاً کار خود را ریشه‌یابی و یا بررسی صحت و سقم دیدگاه‌های مربوط به ریشه و تبار هزاره‌ها نمی‌دانند. بلکه عرف و شهود عمومی امروز این قوم و به تعبیر دقیق‌تر، تعریف مردم شناسانه از وضعیت اکنون آن ملاک بوده است. از این زاویه، تمرکز اصلی روی شناسایی و شناساندن ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی هزاره‌ها در زمانه حاضر بوده است. اگرچه در مدخل‌های مربوطه بحث از منشأ تباری هزاره‌ها در حد نظریه و دیدگاه علمی به صورت بی‌طرفانه بازتاب یافته است.

در این دانشنامه به تمام قوم هزاره اعم از شیعه و سنی و همچنین، بیات‌ها و قزلباش‌ها، که در زیستگاه، فرهنگ و عرف مشترکات بسیاری با هزاره‌ها دارند پرداخته می‌شود، فارغ از گرایش‌ها و تمایلات سیاسی و ایدئولوژیک. قلمرو کاری دانشنامه به هزاره‌های افغانستان محدود نبوده و برای مثال به هزاره‌های پاکستان، خاوری‌های ایران و هزاره‌های فرارود نیز پرداخته می‌شود. مخاطبان دانشنامه هزاره، در درجه نخست تمام علاقه‌مندان به فرهنگ، آداب، رسوم و تاریخ قوم هزاره هستند. تردیدی نیست که این دانشنامه در عین حال، می‌تواند راهنمای خوبی برای، پژوهش‌گران و دانشجویان علاقه‌مند به موضوعات قوم‌شناسی، به خصوص موضوعات مربوط به هزاره‌شناسی نیز باشد.

ضابطه‌ها

دانشنامه‌ها به لحاظ محتوا، سبک تنظیم، سندیت اقوال و سایر موارد، تقسیمات بسیاری می‌پذیرند. دانشنامه هزاره که جلد اول آن در دسترس شماست، دانشنامه‌ای است به نسبت مفصل، به ساحت قلمرو، اختصاصی و به لحاظ سندیت مطالب، مستند و متکی بر قواعد و روش علمی. این دانشنامه که بین ده تا دوازده جلد برآورد شده است، حاوی مهم‌ترین موضوعات مربوط به قوم هزاره است. به استواری می‌توان گفت که اکثر مدخل‌های این دانشنامه برای اولین بار نوشته شده‌اند و در نوع خود بدیع‌اند.

مقالات دانشنامه هزاره ترتیب و تسلسل الفبایی داشته و موضوع هر مقاله مستقل است. هر مقاله به گونه‌ای تنظیم شده است که به جز در موارد اندک، خواننده را از مراجعه به دیگر مقالات بی‌نیاز می‌سازد. حجم هر مقاله به تناسب اهمیت و البته وجود منابع به سه دسته کوتاه، متوسط و بلند تقسیم می‌شود. حداکثر حجم مقالات تا ۵۰۰۰ کلمه و در مواردی کمی بیشتر از آن در نظر گرفته شده است. بیشتر مقالات دانشنامه را دسته متوسط تشکیل می‌دهند که به لحاظ حجم تنوع بیشتری دارند. در این زمینه سعی شده است تا حداکثر تناسب میان موضوعات

مقالات حفظ شود و اهمیت موضوع، سلیقه مؤلفان یا کثرت و قلت منابع، مقالات را از توازن و تناسب نیندازد.

درباره بسیاری از موضوعات دانشنامه هزاره، منابع مکتوب و دسته اول اندک است، مگر مدخل‌های تاریخی. به همین دلیل، بیشتر موارد، به خصوص مقالات مربوط به شخصیت‌های معاصر، جغرافیا، آثار مکتوب و آداب و رسوم، اولین بار و عموماً بر پایه تحقیقات میدانی نوشته شده‌اند. برای رسیدن به این منظور بنیاد دانشنامه پیش از شروع به مدخل‌نگاری، پرسشنامه‌ای را با عنوان «پرسشنامه قریه» تهیه کرد. این پرسشنامه با استفاده از امکانات دنیای مجازی مانند فیسبوک و گروه تلگرامی دانشنامه و نیز اعزام پرسشگرانی به نقاط مختلف در دسترس عموم قرار گرفت. همین‌طور مکاتبات گسترده‌ای با شخصیت‌های معاصر صورت گرفت که خودشان مدخل دانشنامه هستند. در قالب طرح پرسش‌های کلیدی و با درخواست نامه رسمی از آنان خواسته شد که زندگی‌نامه خودنوشت برای دفتر دانشنامه ارسال کنند. تحقیقات میدانی، زندگی‌نامه‌ها، یادداشت‌های شخصی و غیره همه به صورت دسته‌بندی شده ابتدا در دفتر دانشنامه گردآوری شد و سپس در اختیار مؤلفان قرار گرفت تا در تدوین مقالات به کار گرفته شود.

به دلایل ساختاری که خاص زبان فارسی است، این زبان شیوه نگارش و رسم‌الخط یکدست و منسجمی ندارد که برای تمام فارسی‌نویسان قابل قبول باشد. این مشکل در کشور ما بیش از دیگر کشورهای فارسی‌زبان احساس می‌شود. نبود یک نهاد رسمی برای توسعه و تقویت زبان‌های ملی کشور، این مشکل را تداوم بخشیده است. به همین دلیل، سبک نگارش در کشور ما همچنان دستخوش سلاقی و دچار افراط و تفریط است. اگرچه زبان فارسی در افغانستان به دلیل ارتباط مداوم با شیوه‌های نوشتاری و گفتاری همسایگان همزبان، در زمینه‌های آوایی، واژگانی و نحوی دچار تغییر و تحول شده است، اما تفاوت‌ها همچنان محسوس است و گاه منشأ اختلاف می‌شود. مدیران علمی دانشنامه نیز در انتخاب سبک و سیاق نگارش مقالات و نیز رسم‌الخط، این مشکل را احساس می‌کردند. بیفزاییم بر این، دشواری‌های علمی، حساسیت‌های سیاسی و اجتماعی را که در این سال‌ها بر فرهنگ و زبان در کشور ما سایه انداخته است.

راهکار سیاست‌گذاران دانشنامه در این مورد، انتخاب زبان معیار عموم مردم، مطبوعات و رسانه‌ها و متن‌های عموم داستان‌نویسان، ادبا و شاعران دوره معاصر بود. طبیعتاً این زبان معیار، آمیزه‌ای است از نثر ادبی افغانستان و ایران امروزی، با این ملاحظه که واژه‌ها و اصطلاحات رسمی و رایج کشور از قبیل نام واحدهای اداری به شکل رایج در افغانستان حفظ می‌شوند. قاعده اصلی در ضبط مدخل‌ها، نگارش معیاری یا زبان معیار بوده و تنها در موارد معدود و

به دلایل خاص، گویش و تلفظ رایج محلی ملاک قرار گرفته است. مدخل‌های مناطق، بازی‌ها، غذاها، آداب و رسوم که تلفظ محلی دارند، با حروف الفبای آوانگاری خط فارسی، آوانگاری شده‌اند. اگر مدخل یا مدخل‌هایی دارای ضبط‌های دیگری بوده است، آن ضبط در سطر اول مقاله آورده شده و اعراب‌گذاری شده است. تمام واژه‌ها و اصطلاحات محلی که در داخل متن مورد استفاده قرار گرفته‌اند، اعراب‌گذاری شده و از آوانگاری آن‌ها به دلیل پرهیز از ایجاد اختلال و آشفتگی در متن اجتناب شده است. واژگان محلی نیز به دلیل این که جزء زبان فارسی شمرده می‌شوند، در متن معنا نشده‌اند.

از آنجایی که بیشتر منابع موجود ما سرشار از داوری‌های ارزشی و برآمده از جریان‌های حزبی، سیاسی و ایدئولوژیک بوده و ورود این نوع داوری‌های ارزشی و ایدئولوژیک به هر شکلی در دانشنامه خلاف اصول علمی بود، سعی شد تا جایی که ممکن است از نقل قول‌های مستقیم پرهیز شود، مگر در موارد اندک که در این موارد نیز تلاش جدی شده است تا متن نقل شده بدون جهت‌گیری ارزشی و جانبدارانه باشد.

تاریخ وقایع مهمی چون سال تولد، وفات و نیز رویدادهای مهم در شناسه مدخل‌ها به صورت شمسی یا قمری است و در داخل متن به دو صورت (شمسی / میلادی یا قمری / میلادی) درج شده است. ولی برای وقایع کم‌اهمیت‌تر، به تاریخ شمسی یا قمری اکتفا کرده‌ایم. برای ارجاع‌دهی از روش ارجاع درون‌متنی و کتابنامه‌ای شیوه «انجمن روان‌شناسی آمریکا» (APA) استفاده شده و در ترتیب الفبا، «ال» تعریف، ملاک قرار نگرفته است.

روند علمی

شیوه‌نامه

تأمین اعتبار علمی و متمایز ساختن این دانشنامه از سایر کارهای صورت گرفته تاکنون از اولویت‌های اصلی ما بوده است. پایبندی به موازین پذیرفته‌شده علمی، رعایت سبک و ساختار دانشنامه‌ای، توجه به نیازها و توانمندی‌های فکری و ذهنی مخاطبان عام، روان‌نویسی و پرهیز از نگارش سلیقه‌ای، از دغدغه‌های مهم دانشنامه‌نویسی است. برای تحقق همه این موارد، شورای علمی پس از جلسات و بحث‌های بسیار، پیش از شروع به نگارش مدخل‌ها، مجموعه قواعد و اصول مفصلی را در قالب «شیوه‌نامه دانشنامه هزاره» در بخش‌های زیر تنظیم کرد:

بخش اول: اصول و مراحل مدخل‌نگاری؛

بخش دوم: ویرایش و آماده‌سازی علمی مقالات؛

بخش سوم: اصول و قواعد استفاده از منابع؛

بخش چهارم: قواعد کلی تدوین مقالات؛

بخش پنجم: اصول و شیوه ارجاع‌دهی.

شیوه‌نامه همچنین دارای ضمایم ساختار مقالات و ملاک‌های مدخل‌گزینی است. این شیوه‌نامه در آغاز به صورت یک راهنمای کلی بدون اشاره به جزئیات تدوین شده بود؛ اما به تدریج و با رویارویی با پیچیدگی‌های علمی و پژوهشی، شیوه تفصیلی نگارش مدخل‌ها در جلسات شورای علمی تکمیل شده و موارد دیگری چون شیوه ضبط اعلام، رسم الخط، نشانه‌های فصل و وصل، نشانه‌ها و رمزهای ویرایشی و نشانه‌گذاری‌ها، شیوه ضبط تصاویر، نمودارها، جدول‌ها، اعداد و تاریخ‌ها به آن اضافه شد.

گردآوری منابع

از آنجا که مدخل‌یابی بدون دسترسی به منابع و مآخذ میسر نیست، تهیه و گردآوری منابع مکتوب، چه به صورت کتاب، مجله، دست‌نوشته و چه به صورت دیجیتالی، اولین گام عملی در دانشنامه هزاره بود. منابع گردآوری شده ابتدا دسته‌بندی شده و سپس برای استخراج مدخل‌ها در اختیار مدخل‌یابان قرار می‌گرفت. آرشیو منابع دانشنامه در زمستان ۱۳۹۶ ش به ۴۲۰۰ منبع شامل کتاب، نشریه، پایان‌نامه، سند، زندگی‌نامه، دست‌نوشته، مصاحبه، فایل صوتی و تصویری رسیده است.

مدخل‌یابی

مرحله مدخل‌یابی بعد از تهیه بخشی از منابع و دسته‌بندی آن‌ها آغاز شد. در این مرحله، بنای کار بر مطالعه دقیق منابع مختلف و ثبت مدخل‌های مربوط به پنج موضوع کلی شخصیت‌ها، جغرافیا، آداب و رسوم، وقایع تاریخی و طوایف بود و برای استخراج مدخل‌ها در هر موضوع، ملاک‌هایی در نظر گرفته شد. این مرحله از کار حدود دو سال را در بر گرفت و حاصل آن، استخراج اولیه بیش از ۱۶ هزار مدخل بود. با ادامه مدخل‌یابی در سال‌های بعد، تعداد مدخل‌ها به ۲۸ هزار در زمستان ۱۳۹۶ ش رسید. البته همزمان با مدخل‌یابی کار گردآوری منابع بیشتر و دیجیتالی کردن آن نیز ادامه یافت. روند مدخل‌یابی، شناسایی منابع و دسته‌بندی آن‌ها معمولاً از بخش‌های دایمی فعالیت‌های دانشنامه‌ای است و این دو بخش در بنیاد دانشنامه تاکنون بدون وقفه ادامه داشته است.

مدخل‌گزینی

شورای علمی با توجه به «ملاک‌های مدخل‌گزینی» با بررسی موضوعات، مدخل‌های ثبت‌شده از منابع مختلف را به سه دسته مدخل‌های اصلی، فرعی و ارجاعی دسته‌بندی کرد. در این مرحله، حدود یک چهارم از عناوین شناسایی‌شده، به دلیل نداشتن ملاک‌های مدخل‌گزینی حذف شد و مدخل‌های باقی‌مانده از نو دسته‌بندی و آماده نگارش شد.

ارزیابی علمی

مقالات مؤلفان بعد از نگارش، برای ارزیابی علمی در اختیار اعضای شورای علمی قرار می‌گرفت و آنان به بررسی موارد زیر در مقالات می‌پرداختند و مقالات تایید نهایی می‌شدند: اعتبار داده‌ها و نواقص ساختاری مقالات؛ رعایت کلیه اصول مندرج در شیوه‌نامه از جمله قواعد ادبی و نگارشی، روانی و سلاست متن؛ پرهیز از کاربرد واژگان و اصطلاحات ستایشی یا جانبدارانه؛ پایبندی به روش‌های علمی در گردآوری داده‌ها و جامعیت اطلاعات گردآوری شده. در ارزیابی علمی مقالات، تلاش زیادی صورت گرفت تا اطلاعات ارائه شده هم اعتبار علمی داشته باشد و هم در شیوه بیان و انتقال مطلب برای خواننده عادی سنگین و خسته‌کننده به نظر نرسد.

مرحله کارشناسی

علاوه بر ارزیابی مقالات در شورای علمی دانشنامه، برخی از مقالات، بنا به تشخیص رئیس شورای علمی برای کارشناسی و دقت بیشتر به کارشناسانی فرستاده می‌شد که در موضوعات مختلف تخصص ویژه داشتند و از آنان خواسته می‌شد که اعتبار داده‌ها، استنادها و نیز صحت اصطلاحات به کار رفته در مقالات را بررسی کنند. همچنین از کارشناسان خواسته می‌شد که در صورت دسترسی به منابع جدید یا دست‌اولی که احیاناً از نظر مؤلفان و ارزیابان مغفول مانده‌اند، آن‌ها را معرفی کنند.

مرور نهایی

در این مرحله رئیس شورای علمی تمامی مقالات را بررسی کرده و از طی شدن مراحل پیشین اطمینان می‌یافت. هم‌چنین آن‌ها را از نظر رعایت توازن و تناسب مقالات و مطابقت مقالات با شیوه‌نامه و ساختار تعریف‌شده، ارزیابی و تأیید نهایی می‌کرد.

ویرایش فنی و ادبی

مرحله نهایی چرخه نگارش مقالات، ویراستاری ادبی و فنی بود. این مرحله نسبتاً پیچیده و

زمان بر بود. ویراستاران دانشنامه در قالب دو گروه جداگانه ادبی و فنی کار می‌کردند. بخشی از کار ویرایش در دفتر دانشنامه انجام شد که شامل ویرایش فنی، ویرایش استنادی و اطمینان از درج درست منابع براساس شیوه (APA)، درج دقیق رسم‌الخط واژگان و نام‌های محلی بود. این کار مستلزم آشنایی دقیق با نحوه تلفظ و کاربرد این واژگان و نام‌ها در محل بود و با توجه به پراکندگی جغرافیایی و تنوع گویش‌های محلی، سخت دشوار. برای این منظور همکاران در دفتر دانشنامه، روزانه فهرستی از واژگان و نام‌های محلی را با تعیین محل کاربرد آن‌ها، از مقالات استخراج کرده و در «گروه اعراب‌گذاری دانشنامه» در تلگرام قرار می‌دادند و سپس اعضای این گروه که هرکدام به لحاظ آشنایی با منطقه خاصی در آن عضویت داشتند، نحوه اعراب‌گذاری و ضبط دقیق واژگان محلی را پیشنهاد می‌کردند. این پیشنهادها بعد از تأیید رئیس شورای علمی در مقالات درج و ثبت شدند. بعد از طی این مراحل، مقالات برای ویرایش نهایی به ویراستار دانشنامه سپرده شد. بعد از ویرایش، رئیس و دو تن از اعضای شورای علمی آخرین بازنگری‌های مقالات را برعهده داشتند.

جلد نخست دانشنامه هزاره

پس از گام‌های مقدماتی و اشراف نسبی بر چند و چون کار دانشنامه، کار عملی روی پروژه جلد نخست که با سرعت اندک، بیش از سه سال پیش شروع شده بود، از سال ۱۳۹۶ ش در قالب یک طرح کوتاه مدت چندماهه با سرعت بیشتر ادامه یافت. پروژه جلد اول در عمل سنگ بنای همه جلد‌هاست و طبیعی است که با حساسیت‌ها و دشواری‌های ویژه همراه باشد. بخش جدی و دشوار کار در این مرحله، دسترسی به مؤلفان باتجربه و چگونگی کار با آن‌ها بود. فقدان دسترسی آسان به مؤلفان، پراکندگی آنان و عدم امکان آموزش آن‌ها به صورت متمرکز، از مشکلات اصلی شروع و ادامه نگارش مقالات بود. از یک طرف پراکنده بودن مؤلفان و دوری آنان از دفتر دانشنامه هماهنگی‌ها را دشوار می‌ساخت و از سوی دیگر دانشنامه فاقد امکانات و تسهیلات کافی برای گردآوردن مؤلفان در یک جا و هماهنگی‌های لازم بین‌شان بود. سرانجام راه چاره در این دانسته شد که مؤلفان به دو صورت «متمرکز و حضوری» و «غیرمتمرکز و از راه دور» با دانشنامه همکاری قلمی داشته باشند. این بهترین شیوه برای استفاده از تمام نیروها و ظرفیت‌های موجود و علاقه‌مند برای همکاری با دانشنامه بود و مدیران دانشنامه را مطمئن ساخت که متمرکز ساختن تعدادی از مؤلفان، دوام کار را تضمین می‌کند.

این مجلد که اینک در دسترس شماست، در بردارنده ۶۰۴ مدخل، شامل حروف آ (۱۱۷)

مدخل) الف (۴۰۲ مدخل) و بخشی از حرف ب (تا بت، ۸۵ مدخل) است. این تعداد مدخل در موضوعات منطقه جغرافیایی، شخصیت، کتاب، نشریه، تاریخ، آداب و رسوم و غیره است. با آن که کوشیدیم به تمامی مدخل‌های قابل نگارش در ذیل این حروف در این مجلد پرداخته شود، باید پذیرفت که ممکن است مواردی از مدخل‌هایی که با این سه حرف شروع می‌شود، به علت کمبود منابع در این جلد نیامده باشد.

برنامه‌های آینده

برنامه بنیاد دانشنامه این است که همزمان با کار روی جلد‌های بعدی، مدخل‌های باقی‌مانده و ناقص جلد‌های پیشین نیز کامل شود و به صورت جداگانه یا در قالب ویراست‌های بعدی به نشر سپرده شود. برای آن که این نوع کاستی‌ها در آینده به حداقل برسد، گزینه «پیشنهاد مدخل» در سایت دانشنامه طراحی شده است که علاقه‌مندان می‌توانند مدخل‌های پیشنهادی خود و توضیحات مربوط به آن را در آنجا اضافه کنند.

با اتمام پروژه جلد اول دانشنامه در تابستان ۱۳۹۷-ش، نگارش جلد دوم بلافاصله و بدون وقفه آغاز شد. در صورتی که کمبود منابع مالی، ادامه کار جلد دوم را با مانع مواجه نسازد، برنامه بنیاد دانشنامه آن است که با جذب و استخدام محققان و مؤلفان بیشتر، کار جلد‌های بعدی را با شتاب، دقت و انسجام بیشتر ادامه دهد. فعالیت‌های مرتبط دیگری نیز در طول سال‌های گذشته به شکل پراکنده انجام شده است، اما تا کنون فرصت کافی برای توجه به آن‌ها فراهم نشده است. عمده برنامه‌های آینده بنیاد دانشنامه هزاره این‌هاست:

آغاز تدوین جلد دوم؛ همان‌گونه که اشاره شد، از تابستان ۱۳۹۷ ش پی‌گرفته شده است. انتظار می‌رود کار روی جلد دوم با توجه به انجام امور مقدماتی در طول سال‌های گذشته شتاب بیشتری داشته باشد. تلاش بنیاد این است که جریان فعالیت تدوین دانشنامه پیوستگی لازم را داشته باشد و وقفه در آن رخ ندهد.

ترجمه دانشنامه به انگلیسی و سایر زبان‌ها؛ از آنجا که بخشی از مخاطبان دانشنامه محققان و پژوهشگران خارجی‌اند و از طرفی نسل جدید جامعه افغانستان در غرب رابطه علمی با زبان مادری ندارند، ترجمه دانشنامه جزو نخستین برنامه‌های بنیاد بوده است. با ثبت بنیاد دانشنامه در اروپا راه برای ترجمه دانشنامه به سایر زبان‌ها، از جمله زبان انگلیسی، آلمانی، سوئدی و اردو فراهم شده است. تلاش بر این است که همزمان با انتشار این جلد، ترجمه انگلیسی نمونه مقالات دانشنامه در قالب جزوه‌ای کوچک نیز آرایه شود.

فرهنگ اصطلاحات هزارگی؛ در جریان کار روی دانشنامه همه مواردی که قابلیت مدخل شدن و به عبارت دیگر ظرفیت لازم را برای تدوین یک مقاله مستقل نداشتند در مجموعه‌ای جداگانه گردآوری شد که در نظر داریم نقش فرهنگ واژه‌ها و اصطلاحات هزارگی را پیدا کند. تدوین و انتشار آن مجموعه نیز در دستور کار آینده است.

راه‌اندازی پایگاه معلوماتی؛ جستجو، گردآوری و دیجیتالی کردن منابع یکی از فعالیت‌های نخستین دانشنامه از آغاز بوده و به مدد همین تلاش‌ها، اکنون مجموعه‌ای غنی از منابع و اسناد، اعم از کتب، مجلات، تصاویر و نظایر آن گردآوری شده که یک پایگاه معلوماتی خوب برای مطالعه تاریخ و جامعه افغانستان خواهد بود. در آینده نزدیک در نظر داریم مجموعه اطلاعات گردآوری شده در دانشنامه دسته‌بندی شده و در قالب پایگاه معلوماتی به صورت آنلاین در اختیار محققان و پژوهشگران قرار گیرد.

قدردانی و سپاسگزاری

کار جمعی مستقل بر محور تحقیق و پژوهش، در جامعه ما پیشینه موفق‌تری نداشته است. با این حال، تجربه ما تا این جای کار امیدبخش بوده است. در این پروژه بزرگ نزدیک به چهل نفر نقش مستقیم داشته‌اند و بیشتر از این‌ها، به صورت مقطعی و پراکنده همکاری کرده‌اند. تا کار به این مقطع برسد، مدیران دانشنامه با صاحب‌نظران و مؤلفان بسیاری، چه به صورت گروهی و چه به صورت فردی نشست‌های متعددی در زمان‌ها و مکان‌های مختلف داشته و نظرات آنان را جویا شده‌اند. دستاورد کنونی حاصل این همکاری کم‌نظیر است و بایستی به همه این همکاری‌ها به دیده احترام نگریست. هرچند نام همه سروران به تفصیل در جای خود خواهد آمد، لازم است در اینجا از گروه کارشناسان و مشاوران دانشنامه که بدون چشم‌داشت و با شفقت و دلسوزی مشوره‌های ارزشمند علمی ارائه کرده‌اند و سهم بزرگی در بالندگی دانشنامه دارند، قدردانی و سپاسگزاری کنیم. از آقایان دین محمد جاوید و حفیظ الله شریعتی که در پرورش ایده این کار همراه کاروان دانشنامه بودند، تشکر می‌کنیم. همچنین قدردان مؤلفان دانشنامه هستیم؛ عزیزانی که مسافت کوتاه یا بلند این راه دشوار را با ما آمدند و با حوصله‌مندی و رعایت اخلاق و آداب پژوهش، به تصحیح و تنقیح مقالات زیر نظر شورای علمی تن دادند و در همکاری با ما از هیچ تلاشی دریغ نوزیدند.

از محمد کاظم کاظمی و گروه ویراستاری ایشان سپاسگزاریم که در سخت‌ترین وضعیت، ویرایش دانشنامه را پذیرفته و با دقت و ریزبینی خود بر بهودی کار افزودند و نیز از همکاران

اداری و فنی دفتر دانشنامه باید تشکر کرد که با معاش اندک، کارهای بیش از وظیفه‌شان را انجام دادند.

به لحاظ مالی، پیشرفت کار دانشنامه و در نتیجه، تدوین و انتشار جلد اول، با حمایت و همکاری افراد و انجمن‌های بسیاری امکان پذیر شده است. در منطقه ما شاید دانشنامه هزاره اولین پروژه‌ای از این نوع باشد که بدون حمایت نهادهای دولتی و بر پایه کمک‌های خودجوش مردمی راه‌اندازی شده است. حاصل کار، نمونه ارزشمندی از همکاری میان نیروهای اقتصادی علاقه‌مند به فعالیت‌های بنیادی و نخبگان علمی فرهنگی جامعه است. با توجه به وضعیت اجتماعی و اخلاقی جامعه، این رویداد نیکو و ارزنده را باید به فال نیک گرفت. در زمانی که به دلیل وضعیت نابسامان اجتماعی، منازعات طولانی‌مدت، آوارگی و مشکلات اقتصادی، اعتماد اجتماعی کاهش می‌یابد، حمایت از یک کار علمی بنیادی نویدبخش روزگاری نواست.

قابل یادآوری است که این حمایت‌ها یکسان نبوده و برخی از افراد، به خصوص در تأمین منابع جلد اول دانشنامه سهم چشمگیری گرفته‌اند. در این بخش از سرور دانش (معاون رئیس جمهور)، امین مهاجر (در استرالیا)، حسین دانش (در استرالیا) و انجنیر محمدناصر احمدی (رئیس شرکت عمران) به طور خاص تشکر و قدردانی می‌کنیم که در مجموع بیش از نیمی از بودجه جلد نخست دانشنامه را با سخاوت‌مندی تأمین کرده‌اند. در ادامه حمایت مالی افراد، نهادها و انجمن‌هایی که نامشان در قسمت مربوطه در صفحات آینده می‌آید، در پیش برد کار سهمی مؤثر داشته است و از آن‌ها نیز سپاسگزاری می‌شود. در همین رابطه، تلاش‌های مستمر شورای جهانی هزاره به عنوان حامی اولیه طرح دانشنامه نیز شایسته قدردانی فراوان است.

شورای علمی دانشنامه هزاره

تایستان ۱۳۹۷

سازمان علمی و کادر اداری

جلد نخست دانشنامه هزاره

• رئیس هیئت مدیره

اسدالله شفایی

• هیئت مدیره

محمداسلم جوادی

نبی خلیلی

حسن رضایی

طاهرشاران

ابوطالب مظفری

• رئیس شورای علمی

ابوطالب مظفری

• منشی شورای علمی

پروین ولیزاده

• اعضای شورای علمی

محمداسلم جوادی

نبی خلیلی

حسن رضایی

اسدالله شفایی
حمزه واعظی

• کارشناسان علمی و مشاوران

محمد امین احمدی
عوض علی اعتمادی
عباس پویا
عارف جعفری
سرور دانش
محمد علی داوطلب
یونس طغیان ساکایی
سلطان علی کشتمند
فاضل کیانی
شوکت علی محمدی شاری
غلام حسین موسوی
کاظم یزدانی

• ویراستاران

محمد کاظم کاظمی و همکاران
پروین ولی زاده

• گروه اعراب گذاری

مرضیه احمدی
عوض علی اعتمادی
محمد علی برهانی شهرستانی
محمد حسین فیاض
شوکت علی محمدی شاری

• کادر اداری و فنی

مرضیه احمدی (مدخل یاب)
زهرا حسین زاده (مدخل یاب)
حسین حیدر بیگی (مدخل یاب)

نازنین شفایی (مسئول اداری و مالی)
زینب نوری (مسئول آرشیو منابع)
پروین ولی زاده (مدخل یاب)

• مؤلفان

نادر احمدی
آمنه اخلاقی
محمد اکبری (علامه)
اسماعیل بختیاری
یحیی بیضا
نرگس تنهایی
محمود جعفری
علی جعفری
محمداسلم جوادی
زهرا حسین زاده
سید سلیمان حسینی
علی اصغر رجاء
حسین رهیاب (بلخی)
احمد سعادت
علی مدد شریفی
محسن شریفی
اسدالله شفایی
محمدجواد صفدری
عبدالعلی عادل
محمدجواد علوی
حسن رضا فهیمی
محمد حسین فیاض
شوکت علی محمدی شاری
عبدالحکیم محمدی (کاظمی)

محمد موسوی
اورینب وحیدی
پروین ولی زاده
سید احمد هاشمی (صدر)
صدیقه هاشمی

حامیان دانشنامه هزاره

• حامیان مالی دانشنامه هزاره

فهرست زیر شامل نام افراد و نهادهایی است که تاکنون با حمایت مؤثر و صادقانه آن‌ها فعالیت دانشنامه به ثمر نهشته و انتشار جلد اول ممکن شده است. با آوردن این فهرست، که به ترتیب میزان حمایت مالی تنظیم شده، از نیکوکاری و پشتیبانی آن‌ها قدردانی می‌شود:

امین مهاجر، فعال اجتماعی، سیدنی، استرالیا

حسین دانش، فعال اقتصادی، سیدنی، استرالیا

سرور دانش، حقوقدان و معاون رئیس جمهور افغانستان

محمد ناصر احمدی، رییس شرکت عمران، ایالات متحده آمریکا

خانواده شاران، بریتانیا و افغانستان

علی امینی، فعال اجتماعی، سیدنی، استرالیا

اسدالله شفایی، پژوهشگر و مترجم، لندن، بریتانیا

حیدر صادقی‌زاده، خطیب و عالم دینی، اسلو، ناروی

عبدالرحیم میثاق، فعال اجتماعی، لندن، بریتانیا

عباس جعفری، خیبر، پیتربورو، بریتانیا

حسین شریفی، خیبر، لندن، بریتانیا

حسین شرق، فعال اجتماعی، مالمو، سویدن
 اسد زیرک، متخصص طب عمومی، استکهلم، سویدن
 عزیزالله زیرک، انجنیر برق، اتلانتا، ایالات متحده امریکا
 خلیل زیرک، تاجر، دنور، ایالات متحده امریکا
 حبیب الله صالح زیرک، داکتر طب، اتلانتا، ایالات متحده امریکا
 مرجان حسینی، تکنسین رادیوگرافی، لندن، بریتانیا
 ظاهر کامیاب، تاجر، نیومکزیکو، ایالات متحده امریکا
 نسیمه دای تبار، فعال اجتماعی، استکهلم، سویدن
 عزیزه عظیمی، داکتر طب، کپنهاگن، دنمارک
 علی احمد شفایی، عالم دینی، مشهد، ایران
 نعیم نظری، رییس شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر، کابل
 حسن سروری، فعال اجتماعی، کپنهاگن، دنمارک
 حسین دوست، فعال اجتماعی، بروکسل، بلجیم
 عنایت الله قاسمی، وکیل حقوقی، ویرجینیا، ایالات متحده امریکا
 برنا کریمی، فعال سیاسی، کابل
 محمدعلی، فعال اجتماعی، استکهلم، سویدن
 محمد رضا، خیر، تورنتو، کانادا
 ایندیرا خلیلی، طراح و گرافیست، ایالات متحده امریکا
 محمد حکیمی، خیر، ولورهمپتون، بریتانیا
 امین بهادری، خیر، ولورهمپتون، بریتانیا
 علی خان رحیمی، خیر، ولورهمپتون، بریتانیا
 محبوب عزیزی، فعال اجتماعی، پیتربرو، بریتانیا
 الیاس علی زاده، خیر، پیتربرو، بریتانیا
 لطیف حسینی، خیر، پیتربرو، بریتانیا
 یارمحمد احمدی، خیر، پیتربرو، بریتانیا
 نبی جوادی، خیر، پیتربرو، بریتانیا
 داوود عسکری، خیر، پیتربرو، بریتانیا

• نهادهای حامی

شورای جهانی هزاره (هماهنگی برای جلب حمایت اعضای شورا و افراد مستقل)
 مؤسسه فرهنگی دُرّ دری (تأمین مکان فعالیت)
 گروه حامیان دانشنامه در شهر پیتربورو بریتانیا
 گروه حامیان دانشنامه در شهر ولورهمپتون، بریتانیا
 گروه حامیان دانشنامه در شهر بورنموت، بریتانیا
 گروه حامیان دانشنامه در شهر میلتن کینز بریتانیا
 انجمن کاتب شهر ناتینگهم، بریتانیا
 گروه حامیان دانشنامه در پاریس، فرانسه
 آکادمی فیلم بامیان، رحمان عالمی پویا

• مراکز علمی و کتابخانه‌ها

از نهادها، کتابخانه‌ها و شخصیت‌های فرهنگ‌مداری که در قسمت تهیه و تدارک منابع و مآخذ این دانشنامه باما همکاری بی‌دریغ داشته‌اند و با گشاده‌رویی داشته‌هایشان را در اختیار ما قرار دادند، قدردانی می‌کنیم.

مرکز افغانستان‌شناسی، پوهنتون کابل ACKU

کتابخانه عامه کابل

آرشیو ملی، معصومه نظری (جعفری)

کتابخانه حکیم ناصر خسرو بلخی

کتابخانه آکادمی علوم افغانستان

کتابخانه احصائی مرکزی

کتابخانه آستان قدس رضوی

کتابخانه شخصی وحدت

کتابخانه شخصی داکتر محی‌الدین مهدی

کتابخانه شخصی محمدنبی متقی

کتابخانه عامه هرات

انتشارات عرفان

انتشارات امیری

مؤسسه فرهنگی دُرّ دری

بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی

• گروه تحقیقات میدانی

قابل یادآوری است که عمده مدخل‌های جلد اول دانشنامه هزاره برپایه تحقیقات میدانی نوشته شده است. این امر مهم میسر نبود مگر با همکاری کسانی که داوطلبانه در مناطق و محلات برای جمع‌آوری اطلاعات تلاش می‌کردند و یا با مشارکت فعال و شبانه‌روزی در قالب گروه تلگرامی، اطلاعات ذی‌قیمتی را در اختیار نویسندگان دانشنامه می‌گذاشتند و نیز کسانی که در انجام تحقیقات میدانی و امور فنی هماهنگی‌های لازم را انجام داده‌اند. همگی این بزرگواران شایسته قدردانی هستند: عبدالحسین ابدالی، اکبر ابراهیمی، جمیل ابراهیمی، اسدالله احسانی، حسیب احسانی، رجب‌علی احسانی، سید آصف احسانی، عباس احسانی، فوزیه احسانی، محمد محسن احسانی، محمد موسی احسانی، کاوه احمدزاده، اکبر احمدی، قاسم‌علی احمدی، محمد حسن احمدی، محمد حسین احمدی، محمد حیدر احمدی زاده، سید حسن احمدی نژاد، محمدعلی اخلاصی، چمن اخلاقی، محمد کاظم ادیبی، سلمان علی ارزگانی، قربان‌علی ارزگانی، داکتر عبدالحق اشرفی، عزیز اشراق، شازیه اشرفی، جنیدالله اشکانی، حسن رضا افتخاری، حسن رضا افتخاری زوکی، علی مدد افضلی، خالقداد اکبری، عبدالله اکبری، محمد عظیم اکبری زاده، عطاءالله امیری، امین، محمد نبی امینی، جمال انصاری، حسن انصاری، غلام‌محمّد الدین انوری، ستار آشنا، صفرعلی آهن، محمد رضا باقری، خالق داد برهانی، عبدالعلی برهانی بامیانی، محمد جواد برهانی، عباس بصیر، احد بهادری، عبدالصمد بهادری، عبدالله بهاری، علی اکبر بهادری، علی بیانی، حاجی غلام‌سخی پارسایی، قاری پذیر، محمدانور پویا، محمد جلیل تجلیل، علی توسلی، عزیز توکلی، سعیده جامع، جان آقا جاهد، علی حسین جعفری، علی رضا جعفری، محمد باقر جعفری، آصف جوادی، نادرشاه جوادی، سید حیدر حاجی زاده، عبدالحنان حافی، محمد رضا حبیبی، گل‌بخت حسن زاده، احسان حسینی، بلقیس حسینی، جاوید حسینی، مینا حسینی، حفیظ‌الله، عبدالحکیم حکمت، حوا حکیمی، سلمان حلیمی، لقاءالدین خان، عبدالحمید خرمی، مصطفی خرمی، علی احمد خلیلی، محمد نادر

خلیلی، محمدعلی دانش، سمیع دره‌ای، رحمان دکان‌دار، محمدسرور رجایی، عبدالعزیز رحیمی، عبدالمالک رحیمی، ظریفه رسولی، غلام حیدر رضایی، حبیب‌الله رضوانی، علی‌مدد رضوانی، غلام‌رضا رضوانی، محمدعلی رضوانی اویبلاقی، احمدرضا رضوی، حمیدالله رفیعی، پاینده محمد رهیاب، طاهر زهیر (والی بامیان)، بسم‌الله ساجد، سید باقر سجادی، سید محمد سجادی، سید منور شاه سجادی، محمدعلی سرابی، کریم‌داد سرفراز، سرور سعادت، عبدالمالک سعیدی، محسن سعیدی، حسین‌علی سلطانی، حسین‌علی سلطانی، بتول سیدحیدری، مرتضی سیرت، غلام‌سخی سیغانی، انجنیر سیف‌الدین خان، علی‌اکبر شریفی رهگذر، عبدالعلی شفق، یعقوب شفق، غلام‌حسین شهرستانی، محمود شهیدزاده، آصف شیدا، اقبال‌علی صادقی، محمدامین صادقی ارزگانی، بسم‌الله صفدری، گل‌اندام صفری، عظیم طاهری، سید محسن عادل‌دره‌ای، اسکندر عباس‌زاده، مدیر عبدالحمید، ارباب عبدالصمد، انجنیر عبدالفتاح، نعمت‌الله عزیزی، مولوی عطاء‌الله خان جان، بسم‌الله عطاش، سمیع عطایی، خان‌علی عظیمی، عزیز عظیمی، عبدالنصیر علمیار، رضا‌علی‌زاده، غلام‌سخی‌علی‌زاده، محمدحسین‌علی‌زاده، عزیزالله‌علی‌زاده مالستانی، علی‌محمد دادمحمد عنابی، احمد خالد غروب، محمدکاظم غزنوی، سلمان غفاری، ارباب غلام‌حضرت، محمدنادر فدایی، صفدر فرداد، قدرت‌الله فرزانه سیغانی، عبداللطیف فرهنگ، نوراحمد فضلی، حبیب‌الله فهیمی، علی‌مدد فهیمی، محمدسالم فهیمی، سلمان‌علی فیضی، صیف‌الله فیضی، گل‌عباس فیضی، عقیل قیام، داکتر مسکین کاوی، حاجی بوستان‌علی کربلایی، مولوی کریم، فیروزه کریمی، ابراهیم کریمی زوکی، محمدعلی کریمی مالستانی، احمد کلانی، سیدرضا کوثری، حمیدرضا کوهی، انجنیر گل‌احمد، احمد خالد گنجی، ابراهیم مبلغ، آمنه مجاهد، یزدان خان محسنی (پیلوت)، محمد، محمدتقی، محمدطاهر، ثارنوال محمدنبی، رشیده محمدی، عبدالله محمدی، عزیزالله محمدی، علی‌خان محمدی، احمد مدقق، محمدیاسین مطهر، لطیفه مظفری، محمد مظفری، نعمت‌الله مفکر، عزیزالله مفید، سید صفدرعلی موسوی، یوسف موسوی تیمورانی، حمید مهاجر، جلال مهجور، میر حسین مهدوی، سکینه میرزایی، روح‌الله ناصری، میثم ناصری، فاطمه ناطقی، محمدحسین ناطقی، محمد نسیم، بهلول نشاط، نصیراحمد، معلم نورالحق، غلام‌حیدر نوری، نجیب‌الله نوری، نصرالله نوری، امین نیازی، مولاداد نیرو، جمشید نیکزاد، رفیع‌الله ولی‌زاده، شیرآقا هاشمی، عوض هاشمی ورس، محمد هدایت، حبیبه هزاره، اقلیما همدرد، غلام همراز، یعقوب یسنا، خلیل یکتا.

راهنمای آوانگاری

مصوت‌ها

aštarlay	اَشْتَرَلَى	اَ	a
Eram	إِرَم	اِ	E / e
Onay	أُونَى	أُ	O / o
Âbšâr	آبشار	آ	Â / â
qorut	قُرُوت	او	u
ildarâz	ایل‌دراز	ای	i
Âyin	آیین	یی	yi
Owjay	أُوجَى	ؤ	ow
awcexin	أَوْجَحِينُ	ءو	aw
ayâsi	ایاسی	ئی	ay
owyğur	أُوَيْغُور	ئى	oy
eyrxat	إَيْرَخَط	ئی	ey
Âwdurzâdagi	آودورزادگی	او -	âw
Bêg	بیگ	ی - مجهول	ē
Ašxōja	آش‌خوجه	واو مجهول	ō
Bâdyân	بادیان	یا -	yâ
bâmsarây	بام‌سرای	ای -	ây

صامت‌ها

Bâboli	بَابُلی	ب	b
panjâb	پنجاب	پ	p
tagâb	تگاب	ت	t
sangân, sayâd	سنگان، صیاد	ث، س، ص	s
jeġatu	جغتو	ج	J
ĉâĉ	چاچ	چ	ĉ
halvâqol, hiĉe	حلواقول، هیچه	ح، ه	h
xolm	خُلم	خ	x
dâki	داکی	د	d
zârin	زارین	ذ، ز، ض، ظ	z
râh_qul	راه‌قول	ر	r
Eždehâ	اژدهای بامیان	ژ	ž
šâdiyân	شادیان	ش	š
ʔlijam	علی‌جم	ع	ʔ
quĉak	غوچک	غ	ğ
fâtu	فاتو	ف	f
qolbatu	قُلْبَتو	ق	q
kajran	کجران	ک	K
gēru	گیرو	گ	g
lawrân	لوران	ل	l
mirâmur	میرآمور	م	m
nili	نیلی	ن	n
vardak	وردک	و	v
yaxši	یَخشی	ی	y

علائم اختصاری

حک: دوره حکومت شخص نامبرده در متن
رک: رجوع کنید به مدخل دیگر در دانشنامه